ACTA UNIVERSITATIS LODZIENSIS
KSZTAŁCENIE POLONISTYCZNE CUDZOZIEMCÓW 20, 2013

https://doi.org/10.18778/0860-6587.20.09

Krystyna Nikołajczuk[*]

KOMPETENCJA RODZIMYCH UŻYTKOWNIKÓW POLSZCZYZNY ORAZ OBCOKRAJOWCÓW (UKRAIŃCÓW) W ZAKRESIE STOSOWANIA POLSKIEJ FRAZEOLOGII TEMPORALNEJ

Słowa kluczowe: związek frazeologiczny, frazeologia temporalna, interferencja, innowacja frazeologiczna, znajomość frazeologii, język polski, język ukraiński

Streszczenie. Artykuł poświęcony jest badaniom znajomości normy w zakresie polskiej frazeologii temporalnej rodzimych użytkowników polszczyzny oraz Ukraińców uczących się tego języka. Ujawniono, jakie odstępstwa od zawartej w słownikach normy frazeologicznej wybranych związków temporalnych są najbardziej charakterystyczne dla polskojęzycznej komunikacji osób ukraińskojęzycznych, *native speakerów*. Materiałem badawczym są *Korpusy tekstów języka polskiego* oraz ankiety zawierające polskie związki frazeologiczne na określenie pojęć czasowych.

Przedmiotem analizy w proponowanym artykule jest znajomość normy w zakresie używania związków frazeologicznych (dalej ZF) na określenie pojęć czasowych. Chodzi o kompetencję normatywną zarówno rodzimych użytkowników polszczyzny, jak i Ukraińców uczących się języka polskiego. W badaniu uwzględniono 20 ZF oznaczających okresy ludzkiego życia: dzieciństwo, młodość, wiek średni oraz starość. Badaniami zostali objęci Polacy oraz osoby ukraińskojęzyczne, które uczą się języka polskiego. Kompetencja w zakresie normy frazeologicznej tych pierwszych jest analizowana na podstawie funkcjonowania frazeologizmów temporalnych w *Korpusach tekstów języka polskiego*[1], a kompetencja tych drugich – głównie na podstawie badań ankietowych[2] dotyczących tychże ZF.

[*] krysia_20@ukr.net, Katedra Filologii Polskiej, Wydział Filologiczny, Narodowy Uniwersytet Lwowski im. Iwana Franki, ul. Uniwersytecka 1, 79-000 Lwów.

[1] Korpus Instytutu Podstaw Informatyki Polskiej Akademii Nauk // http: // korpus.pl (dalej używamy skrótowca PWN); Korpus Redakcji Słowników Języka Polskiego PWN // http: // korpus.pwn.pl (dalej używamy skrótowca IPI PAN). Oba korpusy składają się na Narodowy Korpus Języka Polskiego (http: // nkjp.pl).

[2] W badaniach ankietowych wzięło udział 50 respondentów (76 % respondentów to osoby studiujące polonistykę na Narodowym Uniwersytecie Lwowskim im. Iwana Franki oraz jej absolwenci,

Normę frazeologiczną *native speakerów* badano na podstawie korpusowych użyć normatywnych oraz innowacyjnych. Pojęcia „norma frazeologiczna" oraz „innowacja frazeologiczna" rozumiemy według s. Bąby, a zatem norma frazeologiczna to „zbiór zaaprobowanych przez polską społeczność językową frazeologizmów oraz reguł określających sposób realizacji ich tożsamości w tekstach" (Bąba 2009, s. 11), innowacja zaś to „wszelkie odchylenie od normy frazeologicznej" (Bąba 2009, s. 25). Podczas ujawnienia oraz analizy różnych typów innowacji ZF opieramy się na klasyfikacjach S. Bąby (Bąba 2009), A. Pajdzińskiej (Pajdzińska 1993) oraz G. Dziamskiej-Lenart (Dziamska-Lenart 2004).

Zgodnie ze S. Bąbą wyodrębniamy: 1) **innowacje rozszerzające**, powstające w wyniku naruszenia schematu łączliwości leksykalnej ZF. Na przykład (ilustrujemy własnym materiałem), ZF *matuzalemowy / matuzalowy wiek* o znaczeniu 'sędziwy wiek, lata późnej starości' wymaga podmiotu z kategorii 'istota ludzka', jednak w kontekstach korpusowych pojawiają się *ryby tropikalne / kura / spaniel / rododendrony w matuzalemowym / matuzalowym wieku*; 2) **innowacje modyfikujące:** a) **rozwijające**, które polegają na uzupełnieniu składu leksykalnego ZF nowymi komponentami. Rozszerzono na przykład tradycyjną strukturę ZF *stary, ale jary: stary, ale bardzo jary; stary, ale dla mnie jary; stary, ale jary i wciąż celny* etc.; b) **wymieniające** powstające w wyniku wymiany komponentu ZF na jakiś inny wyraz. Na przykład: zamiast twierdzącej struktury ZF *mieć mleko pod nosem* zawierającej czasownik *mieć* pojawia się struktura przecząca[3] z czasownikami *obeschnąć*, *wyschnąć*, *przeschnąć*: *Nawet taki Pawełek, co mu jeszcze* ***mleko pod nosem*** *nie obeschło, że do klas chodzi, to już myśli, że mądrzejszy od babki* („Złota Maska", IPI PAN); c) **kontaminujące**, powstające w wyniku skrzyżowania dwu ZF, które charakteryzują się bliskością znaczeń i / lub struktury. Na przykład: na podstawie podobieństwa formalno-semantycznego zaszła kontaminacja frazeologizmów *w kwiecie wieku* o znaczeniu 'w wieku młodym lub średnim, w pełni sił życiowych' i *wiek męski* o znaczeniu 'okres życia, w którym mężczyzna jest w pełni sił fizycznych i umysłowych': *No cóż ci to przyszło, kochanku, z tego świata przedwcześnie* ***w kwiecie wieku męskiego*** *odchodzić*? („Zamach na wyspę", IPI PAN). Taka kontaminacja jeszcze bardziej podkreśla, że tu chodzi o człowieka (i jest to mężczyzna, na co wskazuje przymiotnik *męski*), który na pewno jest w pełni jego sił (na co wskazuje zarówno ZF *w kwiecie wieku*, jak i ZF *wiek męski*); d) **regulujące**, dotyczące zmiany postaci słowotwórczej komponentu, jego kategorii gramatycznych, a także modernizacji schematu całego

pozostała zaś część (24 %) to studenci stosunków międzynarodowych). Zadanie ankietowanych polegało na zdefiniowaniu ZF (wskazówki na to, że dotyczą one czasu, nie było) oraz użyciu ich w zdaniach. 20 analizowanych ZF zostały podzielone na dwie grupy: Ankieta 1 – 10 ZF (25 respondentów); Ankieta 2 – jeszcze 10 ZF (25 respondentów).

[3] Tak, jak w przypadku z ukraińskim odpowiednikiem frazeologizmu *mieć mleko pod nosem* – (*материне*) *молоко на губах не обсохло / висохло*.

ZF, na przykład zmiana słowotwórcza przymiotnika *stary* w składzie ZF *stary, ale jary*: *stareńki, ale jary*. Na podstawie klasyfikacji innowacji frazeologicznych A. Pajdzińskiej wydzielamy: 1) **związki analogiczne**, które powstają na wzór ZF już istniejących z nowego materiału leksykalnego. Na przykład: w kontekście ***Stary koń***, *taki jak ja, chce się tym młodym ciałem ogrzać i za nim przed śmiercią skryć, it's normal, ale ona?!* ***Młoda klacz****?! Nie powiesz mi pan, że na to ciało leci!* („Młyn w piekarni", IPI PAN) na wzór ZF *stary koń* o znaczeniu 'mężczyzna dorosły lub dorastający chłopiec, zachowujący się infantylnie, jak dziecko' powstał nowy ZF *młoda klacz* o znaczeniu '*lekcew*., *iron*. młoda dziewczyna, która spotyka się, mieszka oraz ma kontakt płciowy ze starszym od niej mężczyzną'; 2) **aluzje frazeologiczne**, nawiązujące do tradycyjnego ZF, na przykład w nagłówku prasowym *Owoce* ***jesieni*** *Klary Marzec* („Gazeta Krakowska", IPI PAN) zakamuflowano aluzję do ZF *jesień życia*, o którym można się domyślić dzięki konkretyzującej informacji o osobie w podeszłym wieku (*Klara Marzec*). **Defrazeologizację**, polegającą na tym, że obok tradycyjnego znaczenia frazeologizmu w kontekście ujawniają się też znaczenia potencjalne jego komponentów, wyodrębniamy według G. Dziamskiej-Lenart. Taki typ innowacji m.in. zachodzi w kontekście ***Koszule w zębach*** *po tych samych ulicach nosiliśmy. A oni nam teraz od postkomuny ubliżają* („Gazeta Wyborcza", IPI PAN). Konkretyzacja miejsca (*po tych samych ulicach*) umożliwia zarazem idiomatyczne odczytanie ZF *nosić koszulę w zębach* oraz jego dosłowne odebranie. Oprócz wymienionych typów innowacji wyodrębniamy również zjawisko **neosemantyzacji**, czyli tworzenia nowego znaczenia na podstawie formalnie już istniejącego ZF. Na przykład: związek znaczeniowy zachowany jest między tradycyjnym znaczeniem ZF *trzeci wiek* ('starość') oraz jego nowymi znaczeniami, powstałymi na podstawie przeniesienia metonimicznego: 'Uniwersytet Trzeciego Wieku' i 'leciwi ludzie': *– Cieszę się z* ***„trzeciego wieku"****, bo to znak, że zmiany w naszym kraju idą w dobrym kierunku. Podkreśla, że on sam jest w tym uniwersyteckim organizmie tylko częścią, ale cieszy się, że właśnie jemu też przypadła mała rola* („Gazeta Poznańska", IPI PAN); *List był też bardzo wskazanym środkiem regulacji spraw uczuciowych* ***trzeciego wieku****, choć spontaniczność uczuć mogła być dyskusyjna* („Dziennik Łódzki", IPI PAN).

W tabelach 1. i 2. przedstawiono wyniki badań korpusowych, na których została oparta cała analiza[4].

[4] Tabele zawierają ZF określające czas, znaczenie słownikowe tych ZF oraz ogólną liczbę ich wystąpień w badanych korpusach w tradycyjnym składzie i znaczeniu, typ innowacji normatywnych ZF oraz ogólną liczbę kontekstów, w których one zaszły. Terminów „frazeologizm", „związek frazeologiczny" używamy w znaczeniu szerokim, uwzględniając oprócz idiomów również kolokacje. Informację o znaczeniu ZF czerpiemy ze słowników: ISJP, SFJP, SFWP, USJP, WKS, WSF, WSFJP, WSFPWNZP. Wykaz skrótowców podaje się w nawiasach na końcu opisu bibliograficznego każdego ze słowników.

Tabela 1. Frazeologizmy temporalne w słownikach i tekstach (część pierwsza)

ZF	Znaczenie słownikowe	Innowacje
stary malutki / maleńki, stara malutka	‘chłopiec, dziewczynka zachowujący się zbyt poważnie na swój wiek’: **31**; ‘dziecko ubierane jak dorosły’: **12**	Innowacja rozszerzająca: **2**
bańki nosem puszczać	‘być smarkaczem, dzieckiem’: **0**	**0**
mieć mleko pod nosem	‘(o chłopcu) młody i niedojrzały’: **38**	Innowacja rozszerzająca: **1**; Innowacja wymieniająca: **3**; Defrazeologizacja: **2**
zielone lata	‘okres młodości’: **22**	**0**
być w sile wieku	‘ktoś, kto jest w pełni sił życiowych, nie jest już młody, a jeszcze nie jest stary (zwłaszcza o mężczyźnie)’: **884** (z nich w 503 kontekstach w sile wieku występuje mężczyzna, w 60 zaś – kobieta)	Innowacja rozszerzająca: **25**; Innowacja rozwijająca: **1**
wiek chrystusowy / chrystusowe lata	‘trzydziesty, trzydziesty trzeci rok życia (zwłaszcza o mężczyźnie)’: **67** (w 37 kontekstach podmiotem jest mężczyzna, w 10 – kobieta)	Innowacja rozszerzająca: **4**; Innowacja wymieniająca: **2**
trzeci wiek	‘starość człowieka’: **30**[5]	Neosemantyzacja: **32**; Związek analogiczny: **1**
stary cap	‘stary zniedołężniały, lubieżny, głupi, brzydki, nieprzyzwoicie się zachowujący wobec kobiet mężczyzna’: **112**	Innowacja rozwijająca: **16**; Defrazeologizacja: **3**.
jesień życia	‘okres starości człowieka’: **615**	Innowacja rozszerzająca: **7**; Innowacja rozwijająca: **58**; Innowacja wymieniająca: **1**; Defrazeologizacja: **23**; Związki analogiczne: **6**; Aluzja: **18**; Neosemantyzacja: **1**.
stary, ale jary	‘o kimś niemłodym, ale czerstwym, zdrowym, silnym’: **31**	Innowacja rozszerzająca: **107**; Innowacja rozwijająca: **6**; Innowacja wymieniająca: **1**; Innowacja regulująca: **2**; Kontaminacja: **2**

Tabela 2. Frazeologizmy temporalne w słownikach i tekstach (część druga)

ZF	Znaczenie słownikowe	Innowacje
1	2	3
nosić koszulę w zębach	‘być małym dzieckiem’: **18** ‘być młodą, niepoważną oraz nieodpowiedzialną osobą’: **0**	Innowacja rozszerzająca: **2**; Innowacja rozwijająca: **3**; Innowacja wymieniająca: **2**; Defrazeologizacja: **3**.
mieć do szkoły pod górę / górkę	‘mieć trudne dzieciństwo’: **10**	Innowacja rozwijająca: **3**; Innowacja wymieniająca: **2**

1	2	3
w kwiecie wieku	‘w wieku młodym lub średnim[6]; w pełni sił życiowych’: **243** (w 55 kontekstach jednoznacznie ujawnia się sem temporalny ‘młodość’; w 97 zaś – sem temporalny ‘średni wiek’)	Innowacja rozszerzająca: **23**; Innowacja rozwijająca: **11**; Defrazeologizacja: **1**
mieć żółto w dziobie	‘być młodym, niedoświadczonym’: nie znaleziono żadnego kontekstu, w którym ten ZF występowałby w tradycyjnej strukturze	Innowacja rozwijająca: **2**
wiek balzakowski	‘wiek kobiety między 30. a 40. rokiem życia’: **40**	Innowacja rozszerzająca: **6**; Innowacja rozwijająca: **6**; Innowacja wymieniająca: **1**; Związki analogiczne: **8**; Aluzje: **2**
wiek męski	‘okres życia, w którym mężczyzna jest w pełni sił fizycznych i umysłowych’: **99** (w 71 kontekstach ujawnia się precyzowanie wieku mężczyzny w pełni sił fizycznych i umysłowych – średni wiek)	Innowacja rozszerzająca: **8**; Innowacja rozwijająca: **29**; Kontaminacja: **1** (zaszła na podstawie podobieństwa formalno-semantyczengo ZF *w kwiecie wieku i wiek męski*); **2** (zaszła na podstawie podobieństwa formalno-semantycznego ZF *być w sile wieku* i *wiek męski*);
stary koń	‘o mężczyźnie dorosłym lub dorastającym chłopcu, zachowującym się infantylnie, jak dziecko’: **198** (w 44 kontekstach jednoznacznie ujawnia się sem temporalny ‘młodość’; w 97 zaś – sem temporalny ‘średni wiek’)	Innowacja rozszerzająca: **7**; Innowacja rozwijająca: **7**; Defrazeologizacja: **9**; Kontaminacja: **8** (zaszła na podstawie podobieństwa formalnego ZF *stary koń* i *znać się jak łyse konie*); Związek analogiczny: **1**
matuzalemowy / matuzalowy wiek	‘sędziwy wiek, lata późnej starości’: **12**	Innowacja rozszerzająca: **4**
stary piernik	‘o starym, niedołężnym mężczyźnie’: **128**	Innowacja rozwijająca: **2**; Defrazeologizacja: **2**; Kontaminacja: **4** (zaszła na podstawie podobieństwa formalnego ZF *stary piernik* i *co ma piernik do wiatraka*); Aluzja: **1**; Neosemantyzacja: **4**
wiek trolejbusowy	‘powyżej pięćdziesiątego roku życia’: **5**	**0**

[5] Sem ‘średni wiek’ obok ‘młody wiek’ wyodrębnia się jedynie w WSFJP. Inne słowniki (ISJP, WSFPWNZP, USJP, WSF) zawężają znaczenie tego ZF do jednego semu temporalnego: ‘młody wiek’.

[6] Najczęściej jednak ZF *trzeci wiek* jest używany nie osobno, a jako komponent nazwy popularnych, między innymi też w Polsce, uczelni dla ludzi w podeszłym wieku *Uniwersytet Trzeciego Wieku* (pojawia się w 1650 kontekstach: 899 kontekstów – pełna nazwa, 209 kontekstów – *Uniwersytet III Wieku*, 542 kontekstów – skrótowiec *UTW*) oraz *Akademia Trzeciego Wieku* (pojawia się w 41 kontekstach: 33 konteksty – pełna nazwa, 8 kontekstów – *Akademia III Wieku*).

Frekwencja każdego spośród przedstawionych w tabelach ZF, jak widać, jest różna. Założyć można, że ZF, które częściej występują w materiale korpusowym, są raczej też lepiej znane rodzimym użytkownikom polszczyzny i odwrotnie. I tak, na podstawie badań korpusowych możemy stwierdzić, że frazeologizm *bańki nosem puszczać* o znaczeniu ‘być smarkaczem, dzieckiem’ nie jest dobrze znany Polakom, a co najmniej nie jest często używany. W dostępnej bazie PWN wcale nie ma tego ZF. W żadnym z 14 wyników IPI PAN także nie znaleziono ZF *bańki nosem puszczać* w znaczeniu ‘być smarkaczem, dzieckiem’, w kontekstach zaś najczęściej mamy jego dosłowne odczytanie: *Ale nikt nie umiał* ***puszczać baniek nosem*** *tak jak on! Kiedyś do nosa przykleił sobie gumę do żucia i wydmuchał balona, który zakrył pół nieba* (Usenet – pl.soc.religia, IPI PAN). Warto zwrócić uwagę też na fakt, że ZF *bańki nosem puszczać* zawiera tylko WSFJP, co dodatkowo przemawia za jego niską frekwencją. Natomiast częstość stosowania przez Polaków ZF *być w sile wieku* jest największa, o czym można się przekonać, uwzględniając wyniki korpusowe: 884 konteksty, co chyba świadczy o dobrej znajomości tego ZF.

Mimo że normatywne znaczenia i struktura większości wybranych do analizy ZF są znane rodzimym użytkownikom polszczyzny, w poszczególnych realizacjach kontekstowych często jednak zachodzą innowacje różnego typu: innowacja rozszerzająca (197), innowacja rozwijająca (144), innowacja wymieniająca (12), innowacja regulująca (2), defrazeologizacja (43), aluzja (21), kontaminacja (17), związki analogiczne (16), neosemantyzacja (37). Jednak takie zmiany strukturalno-semantyczne ZF określających pojęcia czasowe są zwykle świadome oraz funkcjonalnie uzasadnione. Tworzy się je zatem, aby osiągnąć pewien cel, wywołać konkretne wrażenie. Innowacje temporalnych ZF mogą np. pełnić następujące funkcje:

- **uwyraźnienie jednego z semów normatywnego znaczenia ZF**. Na przykład: znaczenie ZF *stary cap*, uwzględniając definicje różnych słowników, wygląda następująco: ‘stary’ (SFJP, SFWP, USJP) + ‘mężczyzna’ (SFJP, SFWP, USJP) + ‘zniedołężniały’ (SFJP) + ‘lubieżny’ (SFWP) + ‘nieprzyzwoicie się zachowujący wobec kobiet’ (USJP, WSFJP) + ‘głupi’ (USJP) + ‘brzydki’ (WSFJP). W tekstach rodzimi użytkownicy polszczyzny zmieniają strukturę ZF *stary cap*, uzupełniając ją o nowe elementy (innowacje rozwijające), zwykle uwyraźniają normatywne znaczenie tego ZF, np. ***stary rozerotyzowany capie*** (uwyraźniono sem ‘lubieżny’. Usenet – pl.soc.polityka, IPI PAN);
- **sprecyzowanie systemowego znaczenia ZF wskutek dodawania nowych semów**. I tak, niektóre innowacje rozwijające wcześniej wymienionego ZF *stary cap* powodują zmiany znaczenia w stronę jego konkretyzacji. Na przykład: rozwijanie tradycyjnej struktury ZF *stary cap* o przymiotnik *śląski* precyzuje jego znaczenie: *Z tobą jest jeszcze dużo gorzej, niż wczoraj to wyglądało,* ***stary capie śląski****...* (chodzi o starego mężczyznę pochodzącego ze Śląska – sprecyzowanie miejsca; Usenet – pl.soc.polityka, IPI PAN);

● **odświeżenie (zazwyczaj ekspresywne) normatywnego znaczenia ZF**. I tak, ZF *chrystusowe dwie trójki* ma to samo znaczenie, co i *wiek chrystusowy*, *chrystusowe lata*, są bowiem po prostu innowacjami wymieniającymi tych ostatnich. Intencją nadawców było chyba jedynie odświeżenie tradycyjnej struktury ZF *wiek chrystusowy*, *chrystusowe lata*, upotocznienie tych frazeologizmów pochodzenia biblijnego (uwyraźniono też normatywne znaczenie – chodzi bowiem o wiek 33 lat (*chrystusowe dwie trójki*));

● **stworzenie efektu niespodzianki, zaintrygowanie odbiorcy**. Na przykład: w takich nagłówkach prasowych, jak ***Jesień*** *pełna radości* („Gazeta Wrocławska", IPI PAN), *Urok* ***jesieni*** („Dziennik Polski", IPI PAN) etc. rzeczownik *jesień* kojarzy się z porą roku. I jedynie po przeczytaniu artykułu odbiorca ku swojemu zdziwieniu uświadamia sobie, że w nagłówkach autorzy nawiązują do ZF *jesień życia* (aluzja frazeologiczna): chodzi bowiem nie o radosną, uroczą jesień jako porę roku, lecz o starość człowieka, która też może być urocza i radosna;

● **stworzenie efektu komicznego**. Często defrazeologizacja jest świadomym zabiegiem, który ma spowodować efekt komiczny. Jaskrawym przykładem jest na przykład dowcip oparty na tym typie innowacji: *Dorastająca córka pyta matkę: – Mamusiu, co się dzieje z miodem z miodowego miesiąca? – Wsiąka w męża i tak powstaje* ***stary piernik*** („Dziennik Zachodni", IPI PAN). Warunkiem dosłownego odczytania ZF *stary piernik* o znaczeniu 'stary, niedołężny mężczyzna' jest wykorzystanie wyrazu *miód* – nazwy składnika dodawanego do ciasta, z którego się robi pierniki. Jednak rzeczownik określający płeć męską – *mąż* – przywraca znaczenie idiomatyczne temu ZF. Obserwujemy zatem jednocześnie dosłowne oraz idiomatyczne odczytanie ZF *stary piernik*.

Funkcjonalność innowacji frazeologicznych w tekstach języka polskiego bywa z reguły uzasadniona. Tylko w 1 kontekście ZF *w sile wieku* raczej użyto błędnie, jeżeli chodzi o jego łączliwość: *Czy mam zapisać temat, czy zadzwoni pan wieczorem?* (*kobiecy głos* ***w sile wieku***) – *Zadzwonię* („Głos Wielkopolski", IPI PAN). Autor kontekstu miał chyba na myśli *kobietę w sile wieku*, a nie jej *głos*, miało by być zatem *głos kobiety w sile wieku*.

W dalszej części artykułu chcemy skupić się na kompetencji Ukraińców w zakresie badanych związków frazeologicznych. W tabelach 3. i 4. przedstawiono wyniki ankiet.

Spośród wszystkich analizowanych ZF najbardziej znane ukraińskim respondentom są albo frazeologizmy podobne (w większości pod względem formalnym) do ZF istniejących w ich rodzimym języku, albo ZF o charakterze internacjonalnym (*wiek chrystusowy*, *chrystusowe lata*, *balzakowski wiek*). Np. ZF *stary, ale jary* aż 84% respondentów zdefiniowało we właściwym tradycyjnym znaczeniu 'o kimś niemłodym, ale czerstwym, zdrowym, silnym'. Taka dobra znajomość znaczenia tego ZF jest chyba związana ze znajomością ukraińskiej frazy o podobnej strukturze i tym samym znaczeniu *Старий, старий, але ярий*. Czasami jednak – odwrotnie – dochodzi do błędnego odbierania polskich frazeologizmów

temporalnych, czego przyczyną również jest podobieństwo formalne. Na przykład: pod wpływem ulegania transferowi negatywnemu[7] w ujęciu 8 ukraińskich studentów ZF *stary malutki / maleńki*, *stara malutka* oznaczają ‘dorośli, zwłaszcza starzy ludzie, którzy zachowują się jak małe dziecko’, do tego oni są ‘kapryśni i wybredni’ (1/8): *Moja babcia jest stara malutka, boi się zostawać w domu sama, potrzebuje dużo uwagi* (studentka polonistyki). Takie rozumienie frazeologizmów jest spowodowane znajomością formalnie podobnego ukraińskiego przysłowia *Старе, як мале: що побачить, того й просить* albo jego skróconej wersji *Старе, як мале*, co ma identyczne znaczenie do wcześniej wymienionego: ‘starzy ludzie zachowują się jak dzieci’.

Uwzględniając na tym etapie badań analizę wybranych 20 temporalnych ZF[8], możemy dojść do wniosku, że rodzimi użytkownicy polszczyzny używają tych ZF właściwie. Wysoka frekwencja w *Korpusach tekstów języka polskiego* frazeologizmów *być w sile wieku* (910[9]), *jesień życia* (729), *w kwiecie wieku* (278) świadczy o tym, że frazeologizmy te są używane przez Polaków często. O wiele niższa jest frekwencja ZF *nosić koszulę w zębach* (28), *mieć do szkoły pod górę / górkę* (15), *matuzalemowy / matuzalowy wiek* (16), *zielone lata* (22). Nie znaleziono wcale żadnego kontekstu z frazeologizmem *bańki nosem puszczać* o znaczeniu ‘być smarkaczem, dzieckiem’, co chyba udowadnia albo nieznajomość tego frazeologizmu wśród Polaków, albo bardzo niski poziom jego używalności (por. też ZF *mieć żółto w dziobie* – 2 konteksty (w których do tego zaszły innowacje rozwijające tego ZF)). Czasami w kontekstach zachodzą różnego typu innowacje ZF określających czas. Jednak proporcje kontekstów, w których wykorzystano normatywne ZF, wobec kontekstów, w których są innowacyjne użycia tychże ZF, są różne dla poszczególnych ZF. Zdecydowana większość to konteksty z normatywnymi ZF: *wiek trolejbusowy* (100%[10]), *zielone lata* (100%), *być w sile wieku* (97%), *stary malutki / maleńki*, *stara malutka* (96%), *wiek chrystusowy*, *chrystusowe lata* (92%), *stary piernik* (91%), *w kwiecie wieku* (87%), *mieć mleko pod nosem* (86%), *stary koń* (86%), *stary cap* (85%), *jesień życia* (84%), *matuzalemowy / matuzalowy wiek* (75%), *wiek męski* (7 %), *mieć do szkoły pod górę / górkę* (67%), *nosić koszulę w zębach* (64%), *wiek balzakowski* (63%). Natomiast ZF *trzeci wiek* (47%), *stary, ale jary* (21%) oraz *mieć żółto w dziobie* (0%) rodzimi użytkownicy polszczyzny częściej używają w ich

[7] O typowych błędach, w tym frazeologicznych, popełnianych przez Ukraińców na podstawie transferu negatywnego, pisze m.in. ukraińska badaczka A. Krawczuk (Кравчук 2010).

[8] Zdajemy sobie sprawę, że nie możemy mówić o kompetencji native speakerów oraz Ukraińców w zakresie używania polskiej frazeologii temporalnej na podstawie analizy tylko 20 ZF i stosując niejednolite wobec tych dwu grup metody badawcze. Są to zatem badania wstępne, które należy jeszcze rozwijać.

[9] Tu i dalej podaje się liczbę kontekstów, gdzie wykorzystano frazeologizm, uwzględniając jego wszystkie innowacje.

[10] Tu i dalej podaje się w procentach ogólną liczbę kontekstów z normatywnymi ZF (w porównaniu z kontekstami, gdzie użyto ich innowacji).

zmienionej postaci i / lub znaczeniu. Jednak takie odchylenia od normy frazeologicznej głównie mają świadomy charakter i pełnią w kontekstach konkretną funkcję.

Tabela 3. Wyniki badań ankietowych (część pierwsza)

ZF	Poprawne znaczenie	Znaczenie inne niż poprawne	Brak jakiejkolwiek odpowiedzi
A N K I E T A 1			
bańki nosem puszczać	5	18	2
stary malutki / maleńki, stara malutka	4	18	3
mieć mleko pod nosem	13	12	0
zielone lata	20	4	1
być w sile wieku	7	18	0
wiek chrystusowy / chrystusowe lata	20	4	1
trzeci wiek	8	11	6
stary cap	15	6	4
jesień życia	15	9	1
stary, ale jary	21	3	1

Tabela 4. Wyniki badań ankietowych (część druga)

ZF	Poprawne znaczenie	Znaczenie inne niż poprawne	Brak jakiejkolwiek odpowiedzi
A N K I E T A 2			
nosić koszulę w zębach	7	12	6
mieć do szkoły pod górę / górkę	0	13	12
w kwiecie wieku	17	8	0
mieć żółto w dziobie	13	10	2
wiek balzakowski	15	10	0
wiek męski	7	8	10
stary koń	3	22	0
matuzalemowy / matuzalowy wiek	11	5	9
stary piernik	18	6	1
wiek trolejbusowy	18	4	3

Znajomość analizowanych frazeologizmów wśród ukraińskich respondentów uczących się polszczyzny na ogół jest średnia. Najlepiej Ukraińcy radzą sobie z rozumieniem i używaniem frazeologizmów, w których odbiorze pomaga im rodzimy język ukraiński (jak w przypadku frazeologizmów *zielone lata*, *stary, ale jary*, *stary cap*, *w kwiecie wieku*) lub znajomość tła historycznego (*wiek chrystusowy*, *chrystusowe lata*, *wiek balzakowski*). W niektórych zaś przypadkach Ukraińcy ulegają negatywemu

transferowi i błędnie tłumaczą znaczenie frazeologizmów (np. *stary malutki / maleńki*, *stara malutka*, *nosić koszulę w zębach*). Według danych ankietowych, najmniej znane są Ukraińcom ZF *bańki nosem puszczać*, *stary malutki / maleńki*, *stara malutka*, *trzeci wiek*, *mieć do szkoły pod górę / górkę*, *stary koń*. Niski poziom znajomości wśród Ukraińców niektórych ZF określających czas, a także mylenie znaczenia ZF wskutek oddziaływania języka rodzimego, może powodować zakłócenie w komunikacji polskojęzycznej Ukraińców z Polakami. Stąd potrzeba szczególnego uwzględnienia takich właśnie ZF na zajęciach z osobami ukraińskojęzycznymi.

BIBLIOGRAFIA

Bąba S., 2009, *Frazeologia polska. Studia i szkice*, Poznań.
Dziamska-Lenart G., 2004, *Innowacje frazeologiczne w powojennej felietonistyce polskiej*, Poznań.
Inny słownik języka polskiego, 2000, red. M. Bańko, t. 1– 2, Warszawa (ISJP).
Pajdzińska A., 1993, *Frazeologizmy jako tworzywo współczesnej poezji*, Lublin.
Podlawska D., Świątek-Brzezińska M., 2006, *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, Bielsko-Biała (SFJP).
Bąba S., Liberek J., 2001, *Słownik frazeologiczny współczesnej polszczyzny*, Warszawa (SFWP).
Uniwersalny słownik języka polskiego, 2003, red. S. Dubisz, t. 1–4, Warszawa (USJP).
Mosiołek-Kłosińska K., Ciesielska A., 2001, *W kilku słowach. Słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa (WKS).
Lebda R., 2008, *Wielki słownik frazeologiczny*, Kraków (WSF).
Müldner-Nieckowski P., 2003, *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa (WSFJP).
Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami, 2005, red. A. Kłosińska, E. Sobol, A. Stankiewicz, Warszawa (WSFPWNZP).
Korpus Instytutu Podstaw Informatyki Polskiej Akademii Nauk // http: // korpus.pl.
Korpus Redakcji Słowników Języka Polskiego PWN // http: // korpus.pwn.pl.
Кравчук А., 2010, *Фразеологія у викладанні польської мови як іноземної*, [в:]: К. Іваночко, та ін. (ред.), *Мовознавчі студії. Випуск 2. Фразеологізм і слово у тексті і словнику (За матеріалами Всеукраїнської наукової конференції на пошану 75-річчя від дня народження професора Мар'яна Демського)*, Дрогобич, s. 214–219.

Krystyna Nikołajczuk

THE COMPETENCE OF NATIVE SPEAKERS OF POLISH AND FOREIGNERS (UKRAINIANS) IN USING POLISH TEMPORAL PHRASEOLOGY

Keywords: phraseologism, temporal phraseology, interference, phraseological innovation, the knowledge of phraseology, the Polish language, the Ukrainian language

Summary. The article is dedicated to the research of norm knowledge within Polish temporal phraseology in both native speakers of Polish and Ukrainians learning Polish. It describes which deviations from the norm of selected temporal phraseological items are the most typical for the communication in Polish for both Ukrainians and native speakers of Polish. The reaserch is based on the information from corpora of the Polish language and questionnaires including Polish temporal phraseological units.